

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кейнс Д.М. Общая теория занятости, процента и денег / Д.М. Кейнс // Антология экономической классики: в 2 т. — М.: Экономика, 1992. — 486 с.
2. Гриневич С.С. Формування і розвиток ринку праці в Україні, напрями його регулювання / С.С. Гриневич, О.І. Кавуза // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. — 2006. — №163 — С. 172-175.
3. Демуш О.Б. Сучасні теоретико-методичні основи формування ринку праці / О.Б. Демуш // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. — Тернопіль: Економічна думка, 2005. — С. 113-122.
4. Статистично-аналітичний огляд стану ринку праці у 2009-2010 // Офіційний сайт Державного комітету статистики: [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
5. Пугачова М.В. Методологічні засади статистичного моніторингу ділової активності підприємств / М.В. Пугачова // Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України: [Електронний ресурс] — К.: Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України, 2008. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2008/08pmvdap.zip>

УДК 658:338.363

СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ
НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Ткаченко Ю. В., Перетяцько А. В.

У статті проведено дослідження сучасного стану машинобудівного комплексу в умовах нестабільного розвитку економіки України, проаналізовано основні показники діяльності та висвітлено основні проблеми та перспективи розвитку галузі.

Ключові слова: промисловий комплекс, машинобудівна галузь, стан, тенденції розвитку, економічна нестабільність.

Сучасний соціально-економічний стан держави, що характеризується нестабільністю розвитку економічної системи, непередбачуваністю змін у середовищі функціонування суб'єктів господарювання, потребує принципово нових підходів до формування та перетворень економічної політики країни, пошук пріоритетних галузей, що в свою чергу змогли б забезпечити стабільне зростання та відтворення як підприємств так і економіки країни в цілому. На сьогоднішній день в нашій країні приділяється недостатня увага розвитку галузей, які виробляють продукцію з високою доданою вартістю, що здатні приносити вищі прибутки і гарантувати їх отримання в майбутньому, забезпечити довгострокове та динамічне соціально-економічне зростання країни.

Ціль роботи - визначення тенденцій розвитку з огляду на сучасний стан машинобудівного комплексу України в умовах нестабільного розвитку економіки, систематизація та узагальнення факторів негативного впливу.

Дослідженням стану та стратегічного розвитку економіки України займаються такі вчені-економісти як: Я.А. Жаліло [1], В.М. Геєць [2], А.В. Єрмолаєв [3]. Аналізу сучасного стану та розвитку машинобудівного комплексу приділяють значну увагу багато вітчизняних вчених, зокрема: О.В. Ареф'єва [4], Б.М. Данилишин [5], Н.Л. Любченко [6], Ю.О. Терлецька [7], Я.В. Кудря та Т.О. Жуковська [8] та інші. Їхні роботи присвячені аналізу стану, визначенню тенденцій та перспектив розвитку машинобудівної галузі, що дають змогу на основі проведених

досліджень розширити та визначити сучасний стан та перспективи розвитку машинобудівної галузі та промисловості в цілому.

В умовах глобалізації та розбалансованості економіки промисловість є однією з найважливіших галузей, що забезпечує економічне зростання, соціальний розвиток, науково-технічний прогрес країни. Машинобудівний комплекс – один з найбільш важливих у промисловості України, що об'єднує в єдину систему понад 11 тис. підприємств.

Підприємства машинобудівної галузі є одними з найбільш постраждалих від економічної кризи. Через зменшення зовнішнього попиту відбулося зниження експорту продукції, що призвело до зменшення обсягів виробництва та збільшення кількості готової продукції на складах, що в свою чергу негативно вплинуло на фінансові результати.

Машинобудування є однією з провідних галузей промисловості України, де зосереджено 20 % основних засобів промисловості та виробництво інноваційної продукції з високим рівнем доданої вартості [9]. Промислове виробництво у посткризовому періоді характеризується позитивною динамікою, у 2010 р. його зростання становило 11,2 %, а за січень-жовтень 2011 р. 8,2 % (табл. 1).

Вітчизняній промисловості залишається притаманною значна затратність виробництва, що зумовлена переважно неефективною технологічною структурою виробництва [10]. Зростання промисловості України відбувається на екстенсивній основі, що потребує суттєвих енергозатрат.

Рівень енергоємності економіки України перевищує гранично допустимі значення (0,85-0,87 кг у.п./дол. США) (рис.1), при цьому найбільш енергоємним сектором економіки залишається промисловість [9].

Таблиця 1

Динаміка промислового виробництва, % до попереднього року*

Галузі промисловості	2006	2007	2008	2009	2010	січень-жовтень 2011
Промисловість	106,2	107,6	94,8	78,1	111,2	108,2
Переробна промисловість	106,3	109,9	94,0	73,5	113,9	109,1
Машинобудування, з нього	111,8	119,0	100,3	55,1	136,1	119,6
- виробництво машин та устаткування	—	103,0	98,2	62,4	121,1	112,0
- виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	—	129,1	93,2	71,8	124,2	114,8
- виробництво транспортних засобів та устаткування	—	130,0	105,7	42,1	161,9	128,9

*Джерело: побудовано за даними «Індекси промислової продукції»: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

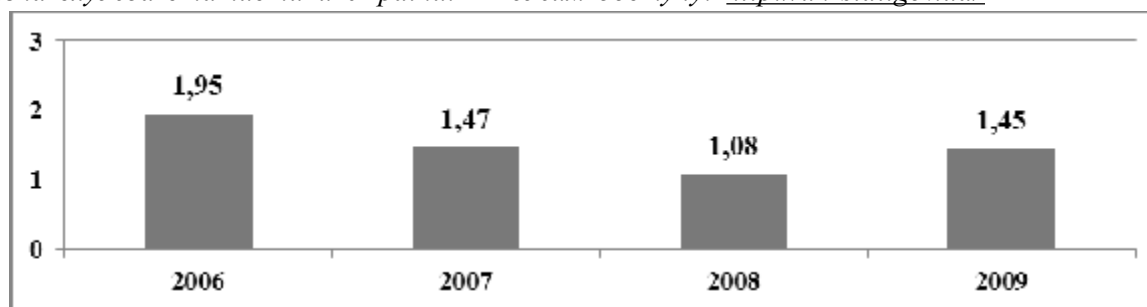

Рис. 1. Енергоємність економіки України, кг у.п./дол. США [9]

Значною проблемою залишається застосування застарілих технологій та обладнання. У 2006-2009 рр. лише 3 % від загальної кількості промислових підприємств впроваджували нові технологічні, маловідходні, ресурсозберігаючі та безвідходні процеси.

Обсяги виробництва машинобудівної промислової продукції у 2009 р. по відношенню до 2008 р. скоротились на 44,9 %, реалізованої продукції – на 29,5 %. Певне відновлення, яке відбулось у 2010 р., та достатньо позитивна тенденція за 9 місяців 2011 р., не забезпечили досягнення передкризового рівня розвитку машинобудівного комплексу. Так, у 2008 р. було реалізовано товарів цієї

галузі на 108,9 млрд. грн., у 2009 р. – на 73,9 млрд. грн., у 2010 р. – на 101,8 млрд. грн. [9].

Найбільш вразливими до кризових явищ виявилися підприємства з виробництва транспортних засобів та шляхового обладнання (рис. 2). Головна причина полягає у скороченні кредитування населення під час кризи, основний обсяг якого припав на придбання автомобілів. Обсяг реалізованих транспортних засобів у 2009 р. по відношенню до 2008 р. знизився на 55,9 %, у той час як обсяг реалізації машин та устаткування знизився на 8,5 %, приладів і апаратів – на 0,4 % [9].

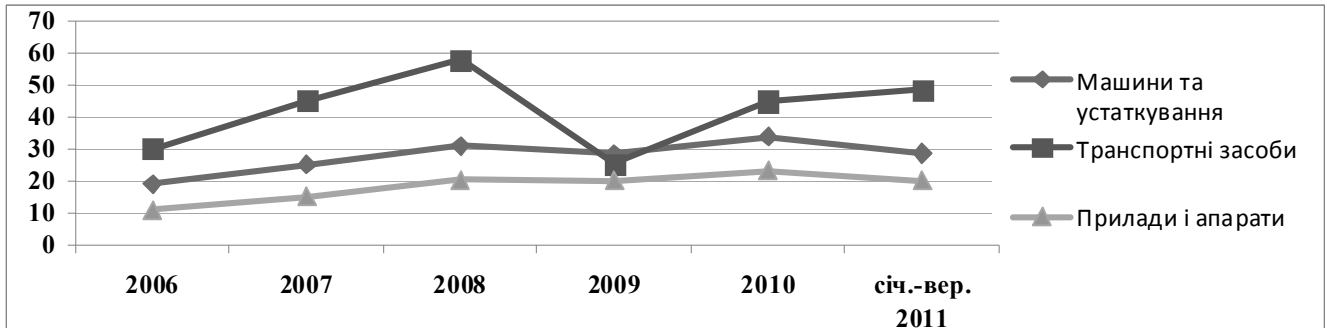

Рис. 2. Динаміка обсягів реалізації машинобудівної продукції (млрд. грн., у факт. цінах)*

*Джерело: побудовано за даними «Обсяг реалізованої продукції за основними видами діяльності»: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

Під час кризи відбулося падіння обсягів зовнішньої торгівлі товарами основних підгалузей машинобудівної промисловості. Зокрема, у 2009 р. по відношенню до 2008 р. знизилися обсяги експорту транспортних засобів на 63,1 %, машин та устаткування – 20,9 % [9]. У 2010 р. зростання експорту продукції машинобудування відновилося й склало 25 % до 2009 р. Основним фактором зростання було нарощування експорту транспортних засобів завдяки покращенню економічної ситуації у країнах СНД (основних імпортерах продукції вітчизняного машинобудування) [9].

За 9 місяців 2011 р. експорт товарів склав 49951,8 млн. дол. США. Порівняно з січнем-вереснем 2010 р. експорт збільшився на 37,8 %. У загальному обсязі експорту товарів машинобудування у порівнянні з 9 місяцями 2010 р. збільшилась частка залізничних локомотивів – з 4,6 % до 5,7 %, натомість зменшилась частка механічних машин – з 6,2 % до 5,2 %, електричних машин – з 4,8 % до 4,6 % [11].

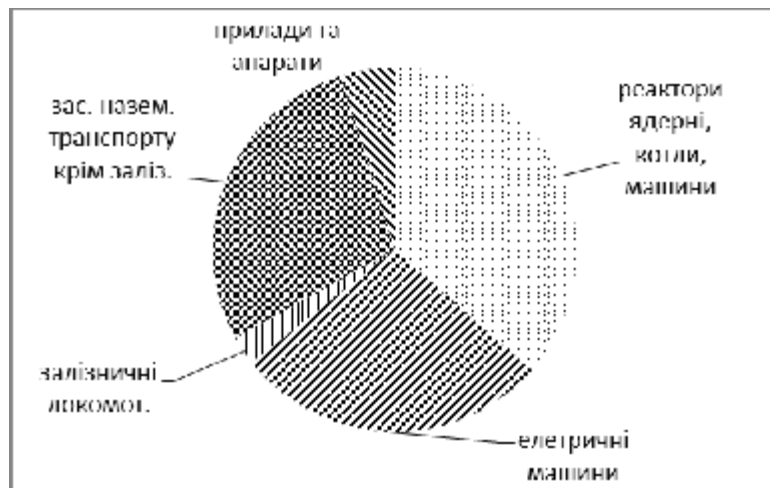

Рис. 3. Товарна структура імпорту товарів машинобудівної галузі України за 9 місяців 2011 р.*

*Джерело: побудовано за даними «Товарна структура зовнішньої торгівлі товарами за 9 місяців 2011 р.» [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

Найбільшим споживачем товарів української машинобудівної промисловості є Російська Федерація – у 2010 р. частка експорту товарів машинобудівної галузі до цієї країни в загальному обсязі експорту товарів машинобудування склала 53,5 % або 2,9 млрд. дол. США. Серед основних спо-

живачів товарів машинобудівної промисловості України також Білорусь, Казахстан, Німеччина, Угорщина, Польща та Іран. Експорт здійснюється в основному за такими товарними групами класифікатора ТН ЗЕД як котли, машини та апарати, електричні машини та устаткування, залізничні та трамвайні локомотиви, шляхове обладнання [9].

Через кризові явища, які супроводжувалися девальвацією гривні щодо основних світових валют і скороченням промисловості та населення, обсяги імпорту машин та устаткування у 2009 р. по відношенню до 2008 р. зменшились на 53,2 %, транспортних засобів – на 82,1 %, приладів та апаратів – на 44,7 % (рис. 3). У 2010 р. відбулося поступове відновлення імпорту: обсяги імпорту машин та устаткування зросли на 30,5 %, транспортних засобів – на 69,3 %, приладів і апаратів – на 31,7 % відносно 2009 р. [9]. У січні-вересні 2011 р. проти січня-вересня 2010 р. на поставки механічних та електричних машин припадало 14,8 % (збільшення на 61 %), засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів – 7,2 % (збільшення на 76,4 %), механічних машин – з 7,4 % до 8,4 %, засобів наземного транспорту, крім залізничного – з 5,3 % до 6,5 %, електричних машин – з 5,7 % до 6,4 % [11].

Україна перебуває у значній залежності від імпорту продукції машинобудування. Так, у докризовому 2008 р. перевищення імпорту над експортом становило по машинах та устаткуванню 2 рази, по транспортних засобах – 2,8 разу, по приладах і апаратах – 4,9 разу [9].

У міру завершення фінансово-економічної кризи і відновлення світового господарства нарощування промислового виробництва триватиме. У 2010 р. відбулося зростання промислового виробництва у світі на 4,6 %. У США цей показник склав 3,3 %, Німеччині – 9,0 %, Франції – 3,5 %, Китаї – 11,0 %, РФ – 8,3 %, Бразилії – 11,5 %.

Як відомо, формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку України передбачає здійснення структурних змін у промисловому секторі, що сприяють зростанню виробництва продукції і підвищенню її конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Важливу роль у цьому відіграють фінансові механізми структурних зрушень у промисловості, які підвищують ефективність руху грошових коштів і дозволяють спрямувати фінансові ресурси до пріоритетних галузей економіки [9].

На даний час основним джерелом інвестицій є власні кошти підприємств: прибуток та амортизаційні відрахування. Прибутки, які залишаються у розпорядженні машинобудівних підприємств в Україні, є низькими, що зумовлено їх технологічними відставаннями, значним податковим навантаженням, високим ступенем зношеності основних фондів. У 2008–2009 рр. прибутки скоротились через погіршення фінансового стану підприємств внаслідок фінансово-економічної кризи (табл. 2).

Таблиця 2

Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами промислової діяльності, млн.грн.

Галузь промисловості	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	січ.-чер. 2011 р.
харчова промисловість	3118,5	2096,8	-6676,0	3510,7	2265,8	1377,6
легка промисловість	-73,1	-4,0	-598,1	-17,0	-9,0	-15,1
деревообробна промисловість	-92,8	-44,5	-1018,9	-434,4	-192,4	-307,8
хімічна та нафтохімічна промисловість	773,9	1523,4	-652,7	-2846,1	-1996,1	157,6
металургія	8795,3	11483,4	4533,9	-9977,8	-5721,5	-2360,0
машинобудування	825,0	3485,5	-1089,5	37,3	4235,5	3085,2

*Джерело: побудовано за даними «Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності»: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

У 2008 р. прибутки промислових підприємств зменшилися на 81,1 % відносно 2007 р., у 2009 р. ці підприємства отримали збитки на рівні 14192,5 млн. грн.. У 2010 р. частка збиткових підприємств у промисловості зросла до 42,5% від загальної їх кількості. У 2008 р. підприємства машинобудівної галузі отримали збитки на рівні 1089,5 млн. грн., у 2009 р. почалося поступове покращення фінансового стану галузі, про що свідчать отримані підприємствами прибутки на рівні 37,3 млн. грн.. За січень–червень 2011 р. частка збиткових підприємств машинобудування зменши-

лась до 42,7 % (за січень–червень 2010 р. – 46,8 %), виробництво машин та устаткування до 44,4 % (за січень–червень 2010 р. – 49,3 %), виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування до 41,4 % за січень–червень 2010 р. – 43,0 %), виробництво транспортних засобів та устаткування до 41,0 % (за січень–червень 2010 р. – 49,6 %).

Важливою умовою для подальшого розвитку та стабільного функціонування машинобудівних підприємств в умовах обмежених можливостей бюджетного фінансування має бути банківське кредитування. Найбільші обсяги банківського кредитування промисловості припадають на переробну промисловість: 86,6 % у 2008 р., 84,7 % у 2009 р., 82,6 % у 2010 р. від загального обсягу (табл. 3) [9].

Таблиця 3

Кредити, надані у переробну промисловість, млн. грн.*

	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Переробна промисловість, у т.ч.:			
харчова промисловість	27723	27693	29935
легка промисловість	2613	2905	2995
хімічне виробництво	7496	7687	12311
металургія	18596	18416	25256
машинобудування	25205	24533	26728

*Джерело: складено за даними Бюлетенів НБУ за 2008–2011 рр.

Протягом 2008–2010 рр. найбільший обсяг кредитів надходив до харчової промисловості (25,7% від усіх кредитів у переробну промисловість у середньому за період), машинобудування (23,0 %), металургії (18,6 %), хімічного виробництва (8,1 %).

Проведений аналіз засвідчує поступове поширення ознак післякризового «оздоровлення» у промисловості, яке, однак, відбулось без відчутних структурних трансформацій і у більшій мірі зумовлено зовнішніми сприятливими чинниками, але незважаючи на це, актуальними залишаються питання розвитку промислового комплексу (машинобудівної галузі).

Відсутність пріоритетів промислової політики, що призводить до відтворення диспропорційної галузевої структури виробництва докризового періоду, недовикористання потенціалу окремих галузей промисловості, що негативно впливає на конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість промислового комплексу та машинобудівної галузі в цілому. В результаті державний вплив на розвиток промисловості залишається не адаптованим до нових геоекономічних викликів.

В чому саме полягає неадаптованість державного впливу на розвиток промисловості? Міністерством промислової політики України була розроблена та затверджена «Державна програма розвитку промисловості на 2003–2011 роки» [12], фактично на основі цієї програми Мінпромполітики разом з головними науковими організаціями України розробило «Державну програму розвитку машинобудівного комплексу на 2006–2011 роки» [13], та «Загальнодержавну цільову економічну програму розвитку промисловості на період до 2017 року» [14]. Основні завдання даних програм полягають у [12,13,14]:

- створенні сучасного, інтегрованого у світове виробництво промислового комплексу, здатного в умовах інтеграції та глобалізації розв'язувати основні завдання соціально-економічного розвитку та утвердження України як високотехнологічної держави;
- становленні конкурентоспроможного машинобудівного комплексу, здатного вирішувати питання забезпечення основних секторів реальної економіки інноваційно-ефективною продукцією власного виробництва, а також збільшення її експорту.

Таким чином, загальною метою вищезазначених програм є: підвищення конкурентоспроможності економіки і забезпечення входження України в коло економічно-розвинутих країн світу за рахунок створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво і здатного до інноваційного розвитку промислового комплексу з використанням енергозберігаючих технологій.

Оскільки закінчується термін виконання перших двох програм, констатувати можна лише одне: більшість завдань поставлених у цих програмах так і не знайшли свого втілення у реальність та залишились на папері. На рахунок останньої, виникають також певні сумніви, оскільки з ліквідацією Міністерства промислової політики України та створення Державного агентства України з управління корпоративними правами та майном незрозумілими є перспективи розвитку та управ-

ління промисловістю України.

Висока енергоємність промисловості, що негативно впливає на конкурентоспроможність промислової продукції, посилює енергетичну, економічну і політичну залежність України від країн-постачальників [9].

Відсутність диверсифікованих організаційних форм виробництва у промисловості, що не дозволяє налагодити міжгалузеву кооперацію, як основу створення замкнених циклів виробництва, внутрішньогалузеві зв'язки для всебічної реалізації виробничого потенціалу галузей, заважає розширенню ринків реалізації промислової продукції, зменшує можливості регіонального та галузевого розвитку промисловості [9]. Відповідно до «Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року» та ствердження Голови Державного агентства України з управління корпоративними правами та майном Колеснікова Д.В., модернізація і підвищення конкурентоспроможності промислового виробництва вимагає оновлення організаційного устрою галузі з урахуванням світових тенденцій формування організаційних структур та власного досвіду ринкових перетворень, а саме побудова системи вертикально інтегрованих холдингових компаній з елементом головної холдингової компанії [15].

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження сучасного стану машинобудівного комплексу можна зробити висновок про те, що відбулося поступове зростання темпів промислового виробництва у 2010 р. та спостерігається позитивна динаміка за січень-жовтень 2011 р., що зумовлено сприятливою зовнішньоекономічною кон'юнктурою, відновленням попиту на машинобудівну продукцію та зростання світових цін.

Машинобудівна галузь є найбільш постраждалою внаслідок світової фінансово-економічної кризи. Певне відновлення комплексу не забезпечило досягнення передкризового рівня через значну залежність машинобудівних підприємств та споживачів даної продукції від доступу до кредитних ресурсів, низький рівень інноваційно-інвестиційної активності підприємств машинобудування та введення в дію основних фондів.

За існуючої моделі промисловості посткризове відновлення вітчизняної економіки, на наш погляд, буде довготривалим, що вимагає здійснення реструктуризації промислового сектору України в рамках економічних реформ, спрямованої на побудову більш прогресивної моделі розвитку. Такою може бути лише інноваційна модель масштабної модернізації всього виробництва побудована на основі енергозберігаючих технологій.

Основним напрямком здійснення такої перебудови має бути утворення нових підприємств та максимально повне використання виробничого потенціалу існуючих. Утворення нових підприємств та інтегрованих виробничих ланок має вирішити актуальні проблеми української промисловості: подолання диспропорцій, дисбалансів між попитом та пропозицією на внутрішньому ринку.

Основними недоліками машинобудівної галузі та промислового сектору України в цілому є відсутність чітких пріоритетів промислової політики, недостатність та недовиконання важливих для відновлення економіки проектів розвитку промисловості; тотальна залежність економіки України від зовнішньої кон'юнктури; неспроможність оперативно реагувати на потреби ринку та бути здатними до маневрування в нестабільних умовах функціонування; низька конкурентоспроможність та невідповідність виробничим потребам внутрішнього ринку; висока енергоємність промисловості; відсутність диверсифікованих організаційних форм виробництва у машинобудівному комплексі; нерозвиненість фінансових механізмів забезпечення стабільного розвитку галузі та промисловості в цілому та інше.

У період реорганізації економіки та систем управління промисловістю та машинобудівної галузі зокрема, незрозумілими залишаються перспективи подальшого розвитку даної галузі, а саме головне часовий проміжок, який буде необхідний для створення нової управлінської системи, яка забезпечить розвиток промислової галузі та стане гарантом стабільності економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: моногр. / Я. А. Жаліло — К. : НІСД, 2009. — 336 с., іл.;
2. Геець В. М. Нестабільність та економічне зростання : моногр. / В. М. Геець. — К. : Інститут екон. прогнозування, 2000. — 344с.
3. Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: монографія / за заг.ред. А.В. Єрмолаєва. — К. : НІСД, 2010. — 528 с.;
4. Арєф'єва О. В. Оцінка рівня економічної стійкості підприємства : сутність, складові та заходи її забезпечення / О. В. Арєф'єва, Д. М. Городинська // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 8. — С. 83–90.
5. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи / за заг. ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. — Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. — 308 с.
6. Любченко Н. Л. методичні засади оцінки рівня економічної стабільності промислового підприємства / Н. Л. Любченко // Економіка та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку : зб. тез І міжнар. наук.-практ. конф. «Економіка та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку» — Макіївка : МЕРІ, 2009. — С. 213–215.
7. Терлецька Ю. О., Ластавчук С. О., Лей Т. К. Формування економічної стратегії підприємства на основі оцінки економічної спроможності // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. — Чернівці : Книги — ХХІ, 2009. — Вип. І. Економічні науки. — С.221–228.
8. Кудря Я. В., Жуковська Т. О. Сучасний стан і шляхи розвитку акціонерних компаній в машинобудуванні України // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — №6. — С. 143–156.
9. Реструктуризація промисловості України у процесі посткризового відновлення / [О.В. Собкевич, А. І. Сухоруков, В.Г. Савченко та ін.] : під ред. Я. А. Жаліло — К. :НІСД, 2011. — 54 с.
10. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К., 2011. — 416 с.
11. Державна служба статистики України: [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003-2011 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2003 р. №1174.
13. Державна програма розвитку машинобудування на 2006–2011 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2006 р. №516.
14. Загальнодержавна програма розвитку промисловості України на період до 2017 року / Міністерство промислової політики України // Режим доступу до матер.: <http://industry.kmu.gov.ua>.
15. Інтерв'ю газети «Дело»: [Електронний ресурс] / Режим доступу до матер.: http://ppa.gov.ua/press_center/smi_about_us/25423/.